

Угонь Л. М.,

ВНУ ім. Лесі Українки, м. Луцьк

ТЕОРІЯ НАПІВАФІКСІВ: ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ

У статті висвітлено проблему напівафіксів у різних мовах та розглянуті різні точки зору провідних лінгвістів щодо цього явища. Зроблено висновки про сутність існування даних словотворчих одиниць.

Ключові слова: напівафікс, напівпрефікс, напівсуфікс, словотвір.

The article deals with the problem of semi-affixes in different languages. The authors examined different points of view presented by leading linguists concerning this phenomenon. The conclusions about the importance of existence of given word-building units are made.

Key words: semi-affix, semi-prefix, semi-suffix, word-building.

Проблема напівафіксації все більше привертає увагу вчених, які займаються питанням словотвору в різних мовах світу. Лінгвісти в межах цього дослідження звернули свою увагу на ряд словотвірних формантів, що мають ознаки як елементів складних слів, так і афіксів.

Подібним елементам у свій час були надані різні назви, а саме: афіксоїди (М. М. Шанський, В. Д. Аракін), суфіговані елементи (В. В. Виноградов), напівафікси (М. Д. Степанова), напівсуфікси (Г. Марчанд), відносно вільні (зв'язні) морфемі (О. С. Кубрякова), одиниці особливого статусу (Р. Г. Зятківська), повнозначні слова, що виступають у ролі суфіксів (О. Д. Мешков), суфіксоїди (І. Б. Бартков, Н. М. Мікаелян), субафікси (К. О. Крашеніннікова), радикасоїди (Р. Сафін). Таке різнобарв'я термінів пояснюється тими лінгвістичними концепціями, у відповідності з якими лінгвісти інтерпретують мовний матеріал.

У своїй роботі ми будемо оперувати терміном "напівафікс", аналіз процесу становлення та закріплення теорії напівафіксів у лінгвістичній науці став **метою** нашого дослідження.

У сучасній германістиці терміни "напівафікс", "напівпрефікс" і "напівсуфікс" міцно закріпилися завдяки дослідженням О. Буянова, Б. І. Барткова, М. Д. Степанової. Цікавим є той факт, що вперше термін "напівафікс" був використаний І. М. Ошаніним по відношенню до словотвірної одиниці китайської мови [10, с. 22].

Напівафікси характерні для словотвірних систем практично всіх германських мов. На думку багатьох вчених, саме німецька мова має для цього достатньо передумов: відносно бідну афіксацію, чітко розмежування морфем одна від одної, широке розповсюдження певного виду словоскладання. Тому й не дивно, що питанням словотвору й частково явищем напівафіксації в німецькій мові присвячена більша кількість до-

сліджень як зарубіжних, так і вітчизняних лінгвістів. У нашій роботі ми спробуємо дослідити історію розвитку напівафіксів, починаючи дослідження у німецькій мові.

За аналогією з терміном німецького вченого Г. Бекера “Halbableiter” у вітчизняній лінгвістичній літературі до 50-х років ХХ століття утвердився термін “напівафікс”. Історію свого виникнення він бере саме з праці М. Д. Степанової. Мовознавцями було встановлено наявність проміжних мовленнєвих структур, що знаходилися на межі між словоскладанням та афіксацією. Серед слів були помічені такі одиниці, один з компонентів яких, будучи раніше основою самостійного слова, на даному етапі розвитку мови за частоти свого вживання і узагальненості значення, являє собою морфему, близьку до афіксу. Внаслідок цього для позначення морфем такого типу був запропонований термін “напівафікс” [12, с. 77]. Далі в цій же праці дослідниця описує семантичні та функціональні особливості напівафіксів в різних частинах мови, розглядає їх роль у словотвірній системі німецької мови, виділяє ряд критеріїв, які дозволяють розглянути напівафіксацію в якості особливого способу словотвору та обмежує словоскладання з однієї сторони та афіксацію з другої.

Серед робіт, присвячених німецькому словотвору, на нашу думку, слід також назвати дослідження Л. І. Полякової. В одній із статей вона розглядає процес словотвору іменників у німецькій мові за посередництвом напівафіксів. У процесі дослідження було визначено ознаки, за якими напівафікси слід відрізняти від частин складного слова – афіксів:

Напівафікси виступають у функції стандартного словотворчого засобу, внаслідок чого зазвичай приєднуються до основ певного класу слів.

Напівафікси мають високу частоту вживання.

Напівафікси володіють широким загальним класифікуючим значенням.

У їхньому значенні спостерігається частковий або повний відрив від значення відповідних слів, які використовуються самостійно [11, с. 159].

Особливого наукового інтересу заслуговує наукове дослідження О. Буянова, присвячене субстантивним напівсуфіксам німецької мови. Автор розглядає 16 словотвірних елементів, традиційно віднесених до напівсуфіксів. Вчений приходить до висновку, що один і той же елемент в одних з'єднаннях може бути суфіксом, в других – напіфсуфіксом, а в третіх – частотним компонентом чи просто компонентом композиту. Таким чином підтверджується взаємодія словоскладання та деривації [3, с. 24].

Р. З. Мурясов також вважає напівафікси особливим способом створення лексичних одиниць у німецькій мові, хоча й звертає нашу увагу на те, що ще не вироблені більш-менш стійкі правила, що дозволяють приписувати сегменту слова статус афіксальності чи автономної основи [9, с. 15].

У праці В. С. Вашуніна, присвяченій структурі певних іменників німецької мови, також порушується проблема напівафіксів і частотних

компонентів складних слів [4, с. 33]. У роботі зазначається, що чітких меж між напівафіксами і частотними компонентами, між нечастотними компонентами і частотними компонентами не існує. Крім того, словотвірні елементи внаслідок їхньої багатозначності можуть бути і афіксами, і напівсуфіксами, і частотними компонентами композиту.

Однак, незалежно від досліджень у галузі німецького словотвору, в 1960 році в праці Г. Марчанда, присвяченій словотвору вже англійської мови, з'явилося поняття і термін “semi-suffix” [15, с. 290-292]. Під цим терміном автор має на увазі елементи, що знаходяться на межі між повнозначними лексичними одиницями і суфіксами. Відомо, що деякі суфікси походять від повнозначних слів, наприклад, *-hood* (*childhood* “дитинство”), *-dom* (*freedom* “свобода”), які в староанглійській мові вживались у якості самостійних слів. Лінгвіст привертає нашу увагу на той факт, що деякі лексеми в певній період починають вживатися тільки в якості других елементів складних слів. Від суфіксів вони відрізняються тим, що і за формі, і за значенням вони поводять себе як слово (незалежна одиниця), а від компонентів складного слова – неможливістю вільного вживання. До таких напівсуфіксів учений відносить *-like*, *-worthy*, *-monger*, *-way*, *-ways*, *-wise*.

Вивченням явища напівафіксації в англійській мові також займалася І. В. Арнольд. Згідно її теорії, напівафікси (*semi-affixes*) – це ті елементи, які, будучи другими компонентами складного слова, випали з мови як самостійні слова, зате отримали узагальнене значення [1, с. 159-160]. Виходячи з цього, Ірина Володимирівна виділяє 4 основних фактори, які сприяють переходу компонентів складних слів у розряд напівсуфіксів:

- семантична продуктивність (*semantic productivity*);
- пристосованість (*adaptability*);
- комбінаторна здатність (*combinatorial capacity*);
- стислість (*brevity*) [2, с. 118].

Авторка розглядає такі напівафікси як: *-man* (*fireman* “пожежник”, *spacesman* “космонавт”); *-like* (*gentlemanlike* “властивий джентльменові; джентльменський”, *childlike* “простий; невинний; довірливий, як дитина”); *-proof* (*waterproof* “водонепроникний”, *kissproof* “той, який не залишає відбитку”); *-worthy* (*seaworthy* “придатний до плавання”, *trustworthy* “той, який заслуговує довіри”), *-monger* (*scandalmonger* “пліткар”, “пліткарка”, *fashionmonger* “модник”, “модниця”), *-wright* (*playwright* “драматург”, *shipwright* “кораблебудівник”, “каробел”), *mini-* (*mini-bus* “мікроавтобус”), *midi-* (*midi-coat* “пальто середньої довжини”), *maxi-* (*maxi-coat* “довге пальто”), *self-* (*self-help* “самодопомога”) [2, с. 116-118].

П. М. Карашук не вживає спеціальних термінів по відношенню до подібних елементів і відносить окремі, на його думку, спірні утворення з *-man* (*rifleman* “стрілець”, *hangman* “кат”), *-worthy* (*blameworthy* “той,

який заслуговує осуду”, *thankworthy* “той, який заслуговує подяки”), *-like* (*maidenlike* “дівочий”, *birdlike* “птахоподібний”) і деякі інші до афіксів [5, с. 52-58, с. 120-124]. Учений не погоджується з твердженням М. Д. Степанової на рахунок того, що морфема стає суфіксом лише тоді, коли вона не вживається як самостійне слово. Хоча, на думку П. М. Карашука, суфікси *-ful*, *-less*, *-ly* – яскравий приклад саме цього явища [5, с. 121].

Наявність в системі словотвору англійської мови особливої групи елементів – напівафіксів відмічає П. В. Царьов. До них він, наприклад, відносить *euro-*, *bio-*, *micro-*, *self-*, *half-*, *eco-*, *tele-*, *-phobia*, *-graphy*. Дані елементи володіють ярко вираженими якостями афіксу. Однак, на думку вченого, єдиного критерію віднесення подібних елементів до категорії напівафіксів не існує. Тому слід відносити подібні утворення до ряду афіксів, але бути при цьому обережними [14, с. 22-24].

О. Д. Мешков подібні елементи називає повнозначними словами, виступаючими в ролі суфіксів. На його думку, елементи *-load*, *-wide*, *-strong*, *-fold* можна прирівняти до суфіксів на тих засадах, що там вони втрачають своє реальне значення і лише надають похідному слову якість додаткове узагальнююче, однакове для всіх слів одного ряду значення. Тобто, виконують функцію, характерну для суфікса [7, с. 38].

В загальнотеоретичному плані проблема напівафіксації висвітлена в багатьох роботах О. С. Кубрякової. На її думку, особливість напівафіксів полягає в тому, що вони асоціюються іноді в більшій, а іноді й в меншій мірі з самостійними словами. Однак, за дериваційністю активності, за типом висловлюваних значень, за розподіленням ці елементи еквівалентні чистим афіксам [6, с. 136]. Із цього був зроблений висновок, що специфіку даних елементів слід розглядати в тому, що вони є членами таких амбівалентних морфем, які в якості своїх складових мають як вільні, так і зв’язні морфемі і саме їх було запропоновано називати “відносними афіксами” [6, с. 136-140].

Отже, у даній статті ми розглянули праці багатьох вчених, які займалися вивченням одиниць проміжного характеру. Вищезгадані лінгвісти зробили певний внесок у становлення теорії напівафіксів, пропонуючи свій еквівалент цього терміну. Причина появи в мові одиниць проміжного характеру пов’язана не лише з еволюцією самої мови, але й з розривом між формою мовних одиниць та їх функцією, швидкість розвитку яких різна [8, с. 5].

Література:

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1959. – 351 с.
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с.

3. Буянов А. П. Субстантивные полусуффиксы в словообразовательной системе современного немецкого языка: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – М., 1979. – 29 с.
4. Вашунин В. С. Структура определительных сложных существительных в современном немецком языке: [Учебное пособие]. – Куйбышев: КГПИ, 1982. – 90 с.
5. Каращук П. М. Словообразование английского языка. – М.: Высшая школа, 1977. – 303 с.
6. Кубрякова Е. С. Основы морфологического анализа (на материале германских языков). – М.: Наука, 1974. – 320 с.
7. Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. – М.: Наука, 1976. – 245 с.
8. Микаэлян Н. М. Суффиксоиды со значением действующего лица в языках различных типов (на мат. рус., арм. и англ. яз.): автореф. ... канд. филол. наук: 10.02.19. – Ереван, 1984. – 21 с.
9. Мурясов Р. З. Словообразовательная система современного немецкого языка (структура и семантика): [Учебное пособие]. – Уфа: БГУ, 1980. – 82 с.
10. Ошанин И. М. О частях речи в китайском языке // Тр. ВИИЯ. – М.: Б. и., 1947. – № 2. – С. 3-29.
11. Полякова Л. И. Словообразование имён посредством полуаффиксов в современном немецком языке // Учёные записки МГПИИ. – М., 1955. – Том 7. – С. 145-162.
12. Степанова М. Д. Словообразование современного немецкого языка. – М.: Изд-во лит. на иностр. яз., 1953. – 376 с.
13. Степанова М. Д. Теория валентности и валентный анализ. – М.: МГПИИЯ, 1973. – 110 с.
14. Царёв П. В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 225 с.
15. Marchand H. The categories and types of present-day English word-formation. – Wiesbaden: O. Harrassowitz, 1960. – 379 p.